

Keywords: factor, higher education, inertia, globalization, integration, informatyzitsiya commercialization.

Дата надходження до редакції: 26.03.2013 р.
Рецензент: д.е.н., професор Зайцев К.В.
УДК 556.18

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСКОРДОННОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ

В. В. Олейник, аспірант

І. С. Скороход, к.е.н., доцент, докторант

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Обґрунтовано необхідність охорони, відтворення та використання водних ресурсів у прикордонних територіях. Проаналізовано особливості здійснення управління водними ресурсами в транскордонному регіоні.

Ключові слова: транскордонна річка, транскордонне управління водними ресурсами, басейнове управління, загальноєвропейська водогосподарська політика.

Постановка наукової проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі глобалізації актуальним є розвиток транскордонних регіонів та транскордонної співпраці, при здійсненні якої значна частина уваги приділяється сфері природокористування, особливо сфері управління водними ресурсами. Це пов'язано із відмінностями у стратегіях розвитку і збереження навколишнього середовища, використання обмежених ресурсів, а також розбіжностями у екологічному праві країн.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Проблеми управління водними ресурсами досліджено у наукових працях таких вітчизняних вчених С. Дорогунцов, І. Дубовіч, О. Дьяков, І. Ковальчук, М. Мальований, Л. Радчук, М. Хвесик та інші.

С. Дорогунцов та М. Хвесик зазначають, що водні ресурси відіграють важливу роль у розвитку і розміщенні продуктивних сил, тому першочерговими заходами є раціональне використання й охорона водних ресурсів, економія води, її відтворення [6].

О. Дьяков зазначає, що найефективнішим підходом до управління водними ресурсами є інтеграція всіх його елементів, що реалізуються в концепції Інтегрованого управління водними ресурсами (ІУВР)[5].

І. Дубовіч вважає, що вдосконалення міжнародної співпраці у сфері раціонального використання, охорони й відтворення водних ресурсів треба починати не з макро-, а з мікрорівня. Тобто застосовувати сучасну наукову формулу "мислити глобально, діяти регіонально". Автор вважає, що транскордонна співпраця займає особливе місце у цьому напрямі [4].

І. Ковальчук досліджує управління водогосподарською та водоохоронною діяльністю на прикладі басейну р. Західний Буг, визначає основні проблеми даного басейну та підходи до їх вирішення [7].

Проте залишається недостатньо висвітленою питання щодо особливостей транс-

кордонного управління водними ресурсами.

Метою даної статті є дослідження особливостей транскордонного управління водними ресурсами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Конвенція з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (Гельсінкі, 17 березня 1992 р.) під "транскордонними водами" розуміє "води, які визначають, перетинають кордони між двома і більше державами чи розміщені в таких кордонах" (ст. 1 Конвенції) [8].

Згідно пункту 2.1. Правил любительського і спортивного рибальства, затверджених Наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 лютого 1999 р. № 19, води транскордонні – це водні об'єкти, які розташовані на кордоні або перетинають кордони щонайменше двох країн [11].

Балушка Н. виділяє основні елементи транскордонних водних об'єктів, а саме:

- річка перетинає кордони між двома і більше державами;
- річка визначає кордони між двома і більше державами (в тому числі у випадку, якщо по річці чи по її ділянці проходить кордон між двома і більше державами);
- річка розміщена в межах кордонів двох і більше держав.

Отже, "транскордонність" річки пов'язується з її розміщенням стосовно державних кордонів двох і більше держав. Для того, щоб річку можна було назвати транскордонною, достатньо хоча б одного з наведених елементів [1].

Під управлінням водними ресурсами розуміють комплекс заходів щодо забезпечення функціонування системи спостереження, збирання, обробки, передавання, збереження та аналізу інформації про стан водних ресурсів [12].

Об'єктами управління водокористуванням мають бути водозбірні басейни різних рангів, розташовані у їхніх межах водні об'єкти (водний фонд) водокористувачі та органи управління і

контролю, які разом утворюють складний міжгалузевий водогосподарський комплекс [7].

В свою чергу, інтегроване управління водними ресурсами – це процес, що сприяє скоординованому розвитку та управлінню водними, земельними та пов'язаними з ними ресурсами, для підвищення результативності економічного та соціального добробуту на принципі справедливості без компромісу для сталого розвитку життєво важливих екосистем [5].

Принципи інтегрованого управління водними ресурсами визначаються Дублінськими принципами, які були проголошені в 1992 році, а саме: прісна вода є обмеженим і вразливим ресурсом, надзвичайно важливим для підтримання життя, розвитку та навколишнього середовища; розвиток і управління водою повинні бути засновані на підході, що включає користувачів, проектувальників і політиків на всіх рівнях; жінки відіграють центральну роль у забезпеченні, управлінні і охороні водних ресурсів; вода має економічну цінність у всіх конкуруючих областях її використання і повинна бути визнана економічним товаром [2].

Правові відносини у галузі використання, збереження та відтворення водних ресурсів України регулюються Конституцією, "Водним кодексом України", Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" та іншими законами.

Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів передбачають: видачу дозволів на спеціальне водокористування; встановлення нормативів збору і розмірів зборів за спеціальне водокористування та скидання забруднюючих речовин; надання водокористувачам податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідхідних, безвідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, здійснення відповідно до законодавства інших заходів, що зменшують негативний вплив на води; відшкодування у встановленому порядку збитків, заподіяних водним об'єктам у разі порушення вимог законодавства [3].

Управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюється за басейновим принципом, який є найбільш раціональною схемою здійснення управління.

Україна прагне приєднатися до загальноєвропейської водогосподарської політики і прийняти вже напрацьовані стандарти басейнового управління з урахуванням національних інтересів і особливостей водокористування, що склалися історично.

Басейнове управління є інструментом планування, який покликаний раціоналізувати процес досягнення екологічних цілей, служить основою в прийнятті рішень, що впливають на стан водних

ресурсів та правил управління водними ресурсами в майбутньому [14].

Основними функціями басейнового управління повинні бути:

- управління річковим басейном;
- виконання басейнових програм і басейнових планів;
- моніторинг і управління даними про екологічний стан водних об'єктів, кількісними і якісними показниками рjоj\$
- фінансово-економічне забезпечення реалізації водозахисних заходів програм і планів в басейні;
- регулювання використання водних ресурсів в басейні;
- контроль виконання планів і заходів в басейні [13].

Басейнове управління водними ресурсами здійснюється лише на території України, наприклад, Західно-Бузьке басейнове управління поширюється на Волинську та Львівську області. На території цих областей у 1995 році було утворено Єврорегіон "Буг". Територія єврорегіону охоплює також Брестську область Білорусії, Люблінське воєводство Польщі. Оскільки р. Західний Буг протікає по території і України, і Польщі, і Білорусії, то вона має статус транскордонної річки. Управління водними ресурсами цієї річки кожна країна здійснює самостійно на власній території, тобто немає спільних органів управління.

При активізації співробітництва в сфері транскордонних вод слід брати до уваги фактори економічної ефективності та визначені пріоритети. Необхідно застосовувати повністю інтегроване управління водними ресурсами, коли враховуються інтереси країн-сусідів. Найкращим способом захисту та управління водними ресурсами є тісна транскордонна співпраця між усіма країнами в басейні річки.

Досвід показує, що важливим у розвитку транскордонного співробітництва є встановлення взаємної довіри, а також визначення найважливіших пріоритетів в рамках наявних ресурсів.

Транскордонне управління водними ресурсами – це спільні дії між органами влади окремих країн в сфері організації, регулювання та координування процесів щодо оптимальної організації раціонального використання та охорони водних ресурсів.

Відповідно до п.1 ст. 9 Конвенції з охорони та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (Гельсінкі, 1992) " Прибережні Сторони на основі рівності та взаємності укладають двосторонні та багатосторонні угоди та інші домовленості в тих випадках, якщо такі ще не існують, або вносять зміни в існуючі угоди та домовленості там, де в цьому є потреба, з метою усунення протиріч з основними принципами цієї

Конвенції, з тим щоб визначити свої взаємовідносини та поведінку в галузі запобігання, обмеження та скорочення транскордонного впливу” [8].

Всі угоди в даній сфері повинні визначати взаємовідносини та поведінку країн, які поділяють басейн стосовно комплексного управління водними ресурсами та транскордонними забрудненнями, їх обов'язки та відповідальність, процедуру транскордонної оцінки екологічного впливу.

Угоди про співробітництво передбачають створення спільних органів, до складу яких повинні входити представники країн, що мають спільний водний басейн. В рамках спільних органів варто створити робочі групи для вирішення конкретних питань співпраці. Спільні органи повинні мати широку компетенцію, включаючи управління водними ресурсами, технічні і правові питання. Існує необхідність нарощування потенціалу, обміном досвідом та інформацією між різними басейнами річок з питань нормативних, наукових, методичних та інших аспектів діяльності з комплексного управління транскордонними річками та транскордонного співробітництва, а також досягнутими практичними результатами. Для того, щоб скористатися значним регіональним досвідом і знаннями, необхідно створити мережу експертів в даній сфері [15].

10 жовтня 1996 р. була підписана угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі водного господарства на прикордонних водах.

Волинська область виступає партнером проекту “Управління басейнами річок Західний Буг, Латориця та Уж, Україна”, яким передбачається проведення заходів у прикордонному річковому басейні Західного Бугу з метою:

- надання допомоги відповідним установам у переході до збалансованого використання існуючих водних ресурсів і більш ефективного басейнового управління ними відповідно до вимог Водного Кодексу України;

- забезпечення узгодженості схем басейнового управління водними ресурсами, що застосовується в Україні і сусідніх із нею країн [9].

Співпраця також повинна бути спрямована на гармонізацію національної водної політики, зокрема норм і стандартів на воду в національних законодавствах країн, що мають загальні водні басейни.

Важливе значення має координація діяльності різних національних установ, що займаються питаннями управління водними ресурсами. Прогалини та дублювання повноважень між установами повинні бути видалені.

Прибережні країни повинні надавати взаємну допомогу у критичних ситуаціях, таких як аварійне забруднення транскордонних вод,

повені, посухи і т.д., а також надавати консультації на основі взаємної довіри і добросусідства на прохання будь-якої країни.

Принциповою особливістю транскордонного співробітництва є розробка і створення спільних моніторингових та оціночних програм. Цей процес вимагає від країн визначення інформаційних потреб на основі їх політики управління водними ресурсами. Ефективні програми моніторингу повинні включати вільний обмін узгодженими даними та інформацією.

Таким чином, для ефективного управління транскордонними водними ресурсами потрібно створити координаційну раду, здійснювати спільний моніторинг і оцінку стану водних ресурсів, обмінюватися інформацією і досвідом, доступ до інформації щодо використання і транскордонне управління водними ресурсами повинен бути рівний і вільний. Ще одним важливим моментом є створення єдиної правової бази для даного управління або наближення національної нормативно-законодавчої бази у даній сфері до європейської. Крім того, потрібно залучати громадськість до прийнятті рішень щодо управління транскордонними водними ресурсами.

Важливо також здійснювати заходи по залученню громадськості до транскордонного управління водними ресурсами. Адже відомо, що головною відмінністю благополучних міст і сіл від населених пунктів, що занепадають, є те, що в них значно активніші мешканці, діють громадські організації.

Участь громадськості визначається як пряма участь у процесі прийняття рішень як організованими зацікавленими сторонами (різного роду організаціями), так і неорганізованими групами (широкими верствами населення). Можна виділити наступні переваги участі громадськості у процесах прийняття рішень:

- більш інформативний і більш творчий процес прийняття рішень;

- зростання рівня громадського схвалення, менше судових процесів, менше затримок і більш ефективного виконання рішень;

- більш відкрите і комплексне управління і більша прозорість процесу планування;

- більш широка база знань через використання знань і досвіду усіх зацікавлених сторін;

- сприяння соціальному навчанню шляхом конструктивного діалогу, в який залучені усі зацікавлені сторони – громадськість, уряд, експерти [10].

На нашу думку, з метою активізації транскордонної співпраці в сфері водних ресурсів доцільно було б створити спільний українсько-польсько-білоруський сайт, на якому можна було б знайти стратегічні документи, аналітичні звіти, а також детальнішу інформацію транскордонні

водні ресурси і т.д.

Крім того варто було б створити міжнародний журнал з питань транскордонних вод, де повинна відображатися інформація про стан та перспективи управління водними ресурсами, досвід всі країн світу у даній сфері.

Процес планування річкових басейнів повинен відбуватися за умови налагодженого транскордонного управління водними ресурсами. Пріоритетними напрямами транскордонного співробітництва в цій сфері повинні бути:

– визначення спільних цілей щодо рівня захисту від транскордонного забруднення;

– формування спільних планів управління водними ресурсами з метою попередження, обмеження та скорочення будь-якого транскордонного впливу;

– створення спільної системи відстеження та раннього попередження аварійного забруднення транскордонних вод, повені, посухи та ін.;

– узгодження шляхів і засобів спільного проведення екологічної оцінки впливу різних стратегій економічного розвитку, планів, програм на водне середовище в річкових басейнах.

Таким чином, головними принципами транскордонного співробітництва у сфері управління водними ресурсами є створення спільних органів (держав-сусідів) або відповідних організаційних структур управління і контролю на прилеглих до кордону територіях; налагодження системи транскордонного моніторингу; гармонізація законодавства країн по обидві сторони кордону у сфері управління водними ресурсами та ін.

Список використаної літератури:

1. Балущка Н. Правовий аспект поняття транскордонної річки [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. – 2005. – № 4. – Режим доступу до журн.: <http://justinian.com.ua/article.php?id=1673>.

2. Вода как экономическое благо. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://rus.ec-ifas.org/ara1_basin/socio-economic-development/investing-in-water-resources/176-voda-kak-yekonomicheskoe-blogo.html

3. Водний кодекс України. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950213.html

4. Дубовіч І.А. Транскордонна еколого-економічна співпраця у сфері використання й охорони водних ресурсів // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 73 – 79.

5. Дьяков О.А. Басейновий підхід до управління водними ресурсами у південних регіонах України [Електронний ресурс] // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – Режим доступу до журн.: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/11_2009/33.pdf.

6. Екосередовище і сучасність [Текст]: [Монографія]: [У 8 т.] / С.І. Дорогунцов, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко. Т.2: Регіональні процеси, прогнозування й оптимізація екосередовищ – К. : Кондор, 2006. – 473.

7. Ковальчук І.П. Управління водогосподарською та водоохоронною діяльністю (на прикладі басейну Західного Бугу) // Український географічний журнал. – 2009. – № 3. – С. 49 – 53.

8. Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер. Електронний ресурс. – Режим доступу до журн.: http://conservation.in.ua/legislation/konventsija_pro_ohoronu_vodotokiv_ta_ozher

9. Коцан Р. І., Копачинська Г. В. Особливості транскордонного польсько-українського співробітництва в екологічній сфері. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ukrpolnauka.wordpress.com/2011/10/25/63>.

10. Марушевський Г. Б. Участь громадськості у збереженні річок. Міжнародні ініціативи та досвід діяльності громадських організацій // Участь громадськості у збереженні малих річок України: матеріали тренінг-курсу. – К.: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2005. – С. 137 – 146.

11. Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства. Електронний ресурс. – Режим доступу до журн.: <http://vdro.vn.ua/index.php/2011-06-06-16-41-42/18-2011-06-06-17-24-22>.

12. Радчук Л.В. Особливості формування системи екологічного менеджменту у водогосподарській галузі // Сумський державний університет. Вісник. Серія: Економіка. – Суми: Видавництво СумДУ, 2006. – № 7 (91). – С. 188 – 193.

13. Удосконалення системи управління водними ресурсами України (на прикладі Одещини). Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juni08/20.htm>.

14. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.rdw.org.pl/download/plan-gospodarowania-wodami-na-obszarze-dorzecza-wisly.pdf>.

15. Transboundary water cooperation in the newly independent states. . Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/documents/transbwatcoopnis_fin_e.pdf.

Обоснована необходимость охраны, воспроизводства и использования водных ресурсов в приграничных территориях. Проанализированы особенности осуществления управления водными

ресурсами в трансграничному регіоне.

Ключевые слова: трансграничная река, трансграничное управление водными ресурсами, бассейновое управление, общеевропейская водохозяйственная политика.

The necessity of protection, restoration and use of water resources in the border areas is grounded. The features of water management in the transboundary region are analyzed in this paper.

Key words: cross-border river, transboundary water management, basin management, water management policy of pan.

Дата надходження до редакції: 04.04.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Павліха Н.В.

УДК 658.5

ЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

А. О. Тарасов, аспірант, Миколаївський національний аграрний університет

У статті досліджено аспекти економічних наслідків екологічного ризику для сільськогосподарських підприємств шляхом поглибленого вивчення законодавчих норм. Розроблено методику оцінки втрат підприємства від екологічних ризиків, що пов'язані з погіршенням якості землі.

Ключові слова: екологічний ризик, оцінка ризику, обсяги відшкодування.

Постановка проблеми. У сільськогосподарській діяльності, де земля, як природний ресурс, є головним виробничим активом, питанням екологічного ризику необхідно приділяти особливу увагу. Фактично, екологічний ризик в сільському господарстві – це частина виробничого ризику. У той час як виробничий ризик об'єднує у собі всі фактори, які впливають на змінюваність, екологічний ризик може нести загрозу економічних втрат, що не пов'язані з кількістю зібраного врожаю. Саме цей аспект екологічного ризику вимагає розгляду, оскільки він виходить за рамки виробничого ризику і, в більшості випадків, не враховується в процесі аналізу коливань врожайності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблем управління екологічним ризиком відображені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Б.М. Данилишина, О.В. Вороновської, В.В. Медведєва, Р.М. Панаса, К.А. Кондратьєвої, В.Ю. Ільїна, Л.І. Моклячука, Г.Д. Матусевич, Н.О. Бірченко, А.М. Ліщука та ін.. Однак, особливостям економічного впливу екологічного ризику саме на підприємствах не приділялося достатньо уваги.

Постановка завдання. Метою статті є опрацювання теоретичних і практичних аспектів оцінки економічного впливу екологічного ризику на діяльність вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічний ризик має техногенну сутність, він спричинений негативним впливом людини на навколишнє середовище і, зокрема, на головний актив сільськогосподарського виробництва – землю. Тут виникають два види загроз для економічного стану підприємства: загроза, пов'язана з втратою якості землі, земельної ренти і рентабельності, а також загроза адміністративної, цивільної та кримінальної відповідальності юридичної

особи та фізичної особи у вигляді керівника.

Саме загроза юридичної відповідальності є найбільш важливою в аналізі екологічних ризиків підприємства, так як вона не враховується при оцінці виробничих ризиків. Згідно з Конституцією України: «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [1]. Цим обумовлено жорсткий контроль держави за дотриманням екологічної безпеки земель. У ряді законодавчих норм прописані санкції, штрафи та інші міри покарання і попередження зниження якості земель та їх забруднення сільськогосподарськими підприємствами. Всі ці заходи обертаються економічними втратами для підприємства, отже ймовірність їх настання є ризиком.

При оцінці можливих втрат від екологічних ризиків, що пов'язані з погіршенням якості землі, потрібно врахувати не лише юридичну відповідальність підприємства перед власниками земельних ділянок, а й втрати, які підприємство понесе через зниження продуктивності активу (земельної ділянки). Відшкодування коштів власникам земельних ділянок відбувається в основному за принципом компенсації недоотриманого доходу [2, с.137]. Таким чином, для спрощення розрахунку, недоотриманий дохід землевласника можна порівняти до аналогічних втрат користувача земельної ділянки (підприємства) від тієї ж ризикової події. Втрати підприємства від погіршення якості землі, як наслідок ризикової події, можна представити як дві теперішні вартості недоотриманого доходу від пошкодженої земельної ділянки плюс штраф (F), якщо мало місце порушення екологічних норм:

$$L = 2 \times \sum_{n=1}^N \frac{L_{Yn}}{(1+r)^n} + F - P, \quad (1)$$

де L – втрати підприємства від погіршення якості землі,